

MARX'IN DEVRİM KURAMININ ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ

9 Eylül 2021

Yıldırım Koç

Bu dönemde Marx ve Engels, İngiliz işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişikliği önemsediler ve İngiltere’de ve ardından Avrupa’da devrimin yolunun, sömürgelerin bağımsızlık kazanarak İngiliz işçi sınıfının sömürgelerden aktarılan kaynaklardan beslenmesinin önlenmesinden geçtiği tespitini yaptılar. Çin ve Hindistan’daki mücadele sona ermişti. Buna karşılık, İngiltere’nin en eski sömürgesi olan İrlanda’da İngiltere karşıtı mücadele yükseliyordu. Ayrıca, İngiltere’de çok sayıda İrlandalı işçi vardı. Bu koşullarda, Marx’ın devrim stratejisi içinde İrlanda özel bir önem kazandı.

Bu dönemde Marx’ın önüne gelen bir fırsat, işçi sınıfının uluslararası siyasi örgütü haline dönüştürmeye çalışacağı Birinci Enternasyonal’in kurulmasıydı.

Uluslararası İşçi Derneği (International Workingmen’s Association, Birinci Enternasyonal) 1864 yılında kuruldu. Bu örgütün kurulmasında Marx’ın doğrudan bir katkısı olmadı, ancak davetli olarak katıldığı kuruluş toplantısında bir aydın olarak kendisine verilen görevler, özellikle 1869 yılından itibaren Marx’ın bu örgütte belirleyici bir rol üstlenmesini sağladı. Marx bu örgütü bir uluslararası devrimci partiye dönüştürmeye çalıştı. Marx açısından bu örgütün öncelikli görevi de, İrlanda’nın bağımsızlığını destekleme yoluyla İngiltere’deki devrime katkıda bulunmaktı.

Ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı.

İrlanda’nın bağımsızlık savaşı yenildi. 1871 yılındaki Paris Komünü’nün yenilgisi ve ardından tüm Avrupa’da yaşanan yoğun baskılar ve Birinci Enternasyonal içindeki mücadeleler sonrasında Birinci Enternasyonal’in çalışmaları büyük ölçüde durdu ve örgüt kendisini 1876 yılında feshetti. Marx ise, 1872 yılından itibaren aktif politikadan yeniden koptu; Avrupa işçi sınıflarından umudunu kesti; 1875 yılında yazdığı ve ancak 1891 yılında yayımlanabilen *Gotha Programı’nın Eleştirisi* dışında bir kitap da yazmadı.

İrlanda’da 1845-1852 yıllarında çok büyük bir açlık yaşandı. Yaklaşık 1 milyon kişi açlıktan öldü; 1 milyon kişi de başka ülkelere göç etti. Nüfusun yüzde 20-25’lik bölümü, açlık nedeniyle, azaldı. Bu büyük acının arkasından İrlanda’nın bağımsızlık mücadelesi hız kazandı. 1858 yılında Dublin’de ve ABD’de Fenian örgütü oluşturuldu. Bu örgüt İrlanda’da 1867 yılı başlarında bir ayaklanma örgütlemeye çalıştı; ancak başaramadı. Bu dönemde çok sayıda Fenian mensubu cezaevine atıldı.

Marx ve Engels, ekonomik krize rağmen İngiliz işçilerinin nispi sessizliğini sorguladıklarında, sömürgelerden elde edilen yüksek kârların işçi sınıfları üzerindeki etkilerine odaklandılar. Ayrıca, sömürge İrlanda’dan İngiltere’ye getirilen ve düşük ücretle çalıştırılan işçiler de kârları artırıyordu.

Bunlara ilave olarak, İngiltere’de 1860’lı yıllardaki ekonomik büyüme ve 1871-1873 döneminde zirveye ulaşan canlanma, kitlelerin sorunlarının kapitalist düzen içinde çözüme kavuşturulabileceği umutlarını yaratmıştı. Marx ve Engels’e göre, yüksek kârın bir kaynağı İngiltere’nin tekel durumu, diğer kaynağı sömürgelerdi.

Marx ve Engels, yüksek kârın, sanayide ileri teknolojiler kullanmanın sağladığı tekel durumunun avantajlarından kaynaklandığını ve bu üretim teknolojilerinin diğer ülkelere de yaygınlaşmasıyla birlikte tekel durumunun sona ereceğini ve kâr oranlarının düşeceğini ve böylece işçilere sağlanan bazı avantajların ortadan kalkacağını düşünüyorlardı.

İngiltere’nin sömürgesi İrlanda’nın bağımsızlığını kazanması da bu süreçte belirleyici bir role sahipti.

Engels, *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu* kitabının 1892 yılında yapılan İngilizce baskısına yazdığı önsözde, 1 Mart 1885 tarihli bir Londra gazetesinde yayımlanan “1845 ve 1885’te İngiltere” başlıklı makalesinden uzun bir bölüm aktarıyordu. Bu bölümde şu değerlendirme yer alıyordu:

“İngiltere’nin endüstriyel tekel durumunun olduğu dönemde İngiliz işçi sınıfı, belirli bir ölçüde, bu tekelin yararlarından payını aldı. Bu yararlar (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) arasında çok eşitsiz bir biçimde dağıtıldı; ayrıcalıklı azınlık çoğunu cebine attı, ancak büyük kitle de, en azından zaman

zaman geçici bir pay aldı. İşte Owenizmin ölümünden beri İngiltere’de Sosyalizmin hiç olmamasının nedeni budur. Bu tekelin parçalanmasıyla, İngiliz işçi sınıfı bu ayrıcalıklı konumunu yitirecektir; ayrıcalıklı ve önder konumdaki azınlık da istisna tutulmaksızın (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) kendisini genel olarak diğer ülkelerdeki işçi arkadaşlarıyla aynı düzeyde bulacaktır. Ve İngiltere’de Sosyalizmin yeniden varolacak olmasının nedeni budur.” (Engels, F., *The Condition of the Working-Class in England*, Penguin Classics, London, 1987, s.44-45)

İngiliz işçi sınıfının yapısındaki değişikliğe önce Engels dikkat çekti.

Bu yıllarda İngiltere’de Çartist hareketin devrimci kanadının önderlerinden Ernest Jones, işçi sınıfı ile orta sınıf reformcularının işbirliğini sağlamaya yönelik bir konferans çağrısı yaptığında, F.Engels, 7 Ekim 1858 tarihinde Marx’a yazdığı mektupta, İngiliz işçi sınıfının burjuva proletaryaya dönüşmesinden söz etti: “İngiliz proletaryası gerçekte giderek daha fazla burjuva oluyor; öyle ki, tüm ulusların en burjuvası olan bu ulus, gözüktüğü kadarıyla, nihai olarak, bir burjuvazinin yanı sıra bir burjuva aristokraziye ve bir burjuva proletaryaya sahip olmayı amaçlıyor. Tüm dünyayı sömüren bir ulus için tabii ki bu belirli bir ölçüde geçerli nedenlere dayanmaktadır.” (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.40, s.344)

Engels, 8 Nisan 1863 günü Marx’a yazdığı mektupta, “İngiliz proletaryasının devrimci enerjisi hemen hemen tümüyle uçup gitmiş ve İngiliz proletaryası, kendisinin burjuvazinin hakimiyetiyle tam bir anlaşma içinde olduğunu ilan etmiş,” demektedir. (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.41, s.465)

Marx da, Engels’e yazdığı 9 Nisan 1863 tarihli mektupta, “İngiliz işçilerinin bir burjuva bulaşıcı hastalığı olduğu gözükten şeyden ne kadar süre içinde kurtulabileceği daha belirgin değil,” diyordu. (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.41, s.468)

Marx’ın anlayışında en önemli değişim, gelişmiş kapitalist ülkelerde devrimin yolunun sömürgelerin bağımsızlığından geçtiği tespitidir. İngiltere’de devrimin yolunu, İngiltere’nin sömürgeci olan İrlanda’nın İngiltere’ye karşı başarılı mücadelesi açacaktı. Bu tespitler, Marx’ın devrim stratejisinde İrlanda’yı ve sömürgeleri ön plana çıkarttı.

Marx 10 Aralık 1869 tarihinde Engels’e yazdığı mektupta İrlanda konusunda değişen yaklaşımını şöyle özetliyordu:

“İrlanda ile mevcut bağlantıdan kurtulmak İngiliz işçi sınıfının doğrudan ve mutlak çıkarları doğrultusundadır. (...) Uzun süre İngiliz işçi sınıfının üstünlük kazanmasıyla İrlanda rejiminin devrilebilmesinin mümkün olduğuna inandım. New York Tribune’da daima ifade ettiğim tavır buydu. Derinlemesine çalışma beni şimdi bunun tam tersine ikna etti. İngiliz işçi sınıfı İrlanda’dan kurtulmadan önce hiçbir şey başaramayacaktır. Manivela İrlanda’da uygulanmalıdır. İrlanda sorunu genel olarak toplumsal hareket için bu nedenle bu kadar önemlidir.” (Marx, K., *First International and After, Political Writings*, Vol.3, Penguin Books, Middlesex, 1974, s.166-167)

Hobsbawm, Marx’ın sömürgelerdeki mücadelenin metropol ülkedeki devrimci hareket üzerindeki etkisi konusundaki görüşlerine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“İngiltere’deki durumu devrimcileştirmede Marx’ın ana reçetesi İrlanda aracılığıyla, yani sömürge devriminin desteklenmesinin dolaylı aracılığıyla; böylece İngiliz işçilerini İngiliz burjuvazisine bağlayan önemli bağ tahrip edilecekti. Marx’ın da kabul ettiği gibi, başlangıçta İrlanda’nın İngiliz proletaryasının zaferiyle kurtulmasını bekliyordu. 1860’lı yılların sonlarından itibaren tam tersi görüşü benimsedi; şöyle ki, geri ve sömürge ülkelerdeki devrimler belirleyici olacaktı ve bunların kendileri metropollerini devrimcileştirecekti. (...) İrlanda iki açıdan engelleyici oluyordu: İngiliz işçi sınıfını ırk temelinde bölüyordu ve böylece İngiliz işçisine bir başkasını sömürmede kendi yöneticileriyle belirgin bir ortak çıkar sunuyordu.” (Hobsbawm, E., “Karl Marx and the British Labour Movement,” *Revolutionaries*, The New Press, New York, 2001, s.118-119)

Marx, kızı Laura ve eşi Paul Lafargue’a 5 Mart 1870 tarihinde yazdığı mektupta da benzer bir görüş savunuyordu: “Eğer Avrupa’nın toplumsal gelişmesini hızlandıracaksak, resmi (yani hakim sınıf)

İngiltere'nin felaketini hızlandırmalıyız. Bu ise İrlanda'da, İngiltere'nin en zayıf noktasında bir darbeyi gerektirmektedir. Eğer İrlanda kaybedilirse, İngiliz 'İmparatorluğu' biter ve İngiltere'de bugüne kadar uykucu ve yavaş bir biçimde gelişmiş olan sınıf mücadelesi daha keskin biçimler alacaktır. Ancak İngiltere tüm dünyada kapitalizmin ve toprak ağalığının metropolüdür." (Hobsbawm, E., "Karl Marx and the British Labour Movement," a.g.k., 2001, s.119)

Marx, Birinci Enternasyonal Genel Konseyi'nin 1 Ocak 1870 tarihli toplantısından sonra bir genelge hazırladı ve bu genelge elle çoğaltılarak dağıtıldı. Marx, 28 Mart 1870 tarihinde Ludwig Kugelmann'a yazdığı gizli mektupta da bu genelgenin aşağıda yer alan bölümünü de kullandı.

"Genel Konsey 1 Ocak 1870 günlü olağanüstü toplantısında kararlaştırdı: (...)

"İrlanda affı konusunda Genel Konsey'in Kararlarına İlişkin Soru.

"Eğer İngiltere, Avrupa toprak ağalığının ve kapitalizminin koruyucusuysa, resmi İngiltere'ye önemli bir darbe indirilebilecek tek nokta İrlanda'dır.

"İlk olarak, İrlanda İngiliz toprak ağalığının koruyucusudur. Toprak ağalığı eğer İrlanda'da çökerse, İngiltere'de de çökecektir. (...) İrlanda'da toprak ağalığı yalnızca İngiliz ordusu tarafından sürdürülmektedir. Eğer bu iki ülke arasında zorla gerçekleştirilen birlik sona ererse, İrlanda'da derhal bir toplumsal devrim –bir ölçüde geri bir biçimde olsa da- patlayacaktır. İngiliz toprak ağalığı yalnızca servetinin önemli bir kaynağını yitirmekle kalmayacak, aynı zamanda en büyük moral gücünü –İngiltere'nin İrlanda üzerindeki hakimiyetini temsil etme gerçeğini- yitirecektir. Diğer taraftan, İngiliz proletaryası, kendi toprak ağalarının İrlanda'daki iktidarını sürdürerek, onların İngiltere'de zarar görmemesini sağlamaktadır.

"İkinci olarak, İngiliz burjuvazisi, yoksul İrlanda halkını zorla göç ettirerek İngiltere'nin işçi sınıfını daha da aşağılara çekerek, yalnızca İrlanda'daki yoksulluğu sömürmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda proletaryayı birbirine düşman iki kampa bölmüştür. Kelt işçisinin ateşli isyankarlığı, Anglo-Sakson'un istikrarlı yumuşak tabiatı ile iyi karışmamaktadır; gerçekte ise, İngiltere'nin önemli endüstriyel merkezlerinin tümünde İrlandalı ve İngiliz proleterler arasında derin bir karşıtlık bulunmaktadır. Sıradan bir İngiliz işçisi, ücretlerini ve yaşam standardını düşüren bir rakip olarak İrlandalı işçiden nefret etmektedir. Ayrıca onun için ulusal ve dini antipati hissetmektedir; bu durum, Kuzey Amerika'nın güney eyaletlerindeki yoksul beyazların siyah kölelere ilişkin tavrının aynısı gibidir. İngiltere'de proleterlerin bu iki grubu arasındaki karşıtlık yapay olarak sürdürülmekte ve bu bölünmenin iktidarlarını korumanın gerçek sırrı olduğunu iyi bilen burjuvazi tarafından teşvik edilmektedir. (...)

"Son olarak, eski Roma'nın devasa ölçüde sergilemiş olduğu olgu bugün İngiltere'de görülebilir. Başka bir halkı baskı altına alan bir halk kendi zincirlerini döver." (Marx, K., "The General Council to the Federal Council of French Switzerland," The First International and After, Political Writings, Vol.3, Penguin Books, Middlesex, 1974, s.117-118)

Marx, 9 Nisan 1870 tarihinde Meyer ve Vogt'a yazdığı mektupda da aynı görüşü tekrarlıyordu:

"İrlanda sorunu ile yıllarca meşgul olduktan sonra şu sonuca vardım ki, İngiliz hakim sınıflarına belirleyici darbe (ve bu dünyanın her tarafındaki işçi hareketleri için de belirleyici olacaktır) İngiltere'de indirilemez, yalnızca İrlanda'da indirilebilir. (...)

"İrlanda'da İngiliz aristokrasininin devrilmesi, İngiltere'de de devrilmesini gerektirecektir ve bu kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir. Böylece İngiltere'deki proleter devriminin bir önkoşulu yerine gelecektir. (...)

"Tüm İngiliz sanayi ve ticaret merkezlerinde şimdi iki düşman kampa bölünmüş bir işçi sınıfı vardır: İngiliz proleterleri ve İrlandalı proleterler. Sıradan bir İngiliz işçisi İrlandalı işçiden nefret eder, çünkü onda kendi yaşam standardını düşüren bir rakip görür. İrlandalı işçiyle karşılaştığında kendisinin yönetici ulusun bir üyesi olduğunu hisseder ve tam da bu nedenle kendisini aristokratların ve kapitalistlerin İrlanda'ya karşı bir aleti durumuna sokar ve böylece aristokratların ve kapitalistlerin kendisi üzerindeki hakimiyetlerini güçlendirir. İrlandalı işçiye karşı dini, toplumsal ve milli önyargılar besler. (...) İrlandalı da İngiliz işçisinde İrlanda'daki İngiliz

yönetiminin hem suç ortağını, hem de aptal bir aletini görür (...) Bu zıtlıkta, örgütlülüğüne karşın İngiliz işçi sınıfının acizliğinin sırrıdır. (...)

“Sermayenin metropolü olarak, dünya pazarını bugüne kadar yönetmiş güç olarak İngiltere, şu anda işçilerin devrimi için en önemli ülkedir; ayrıca bu devrim için maddi koşulların belirli bir olgunluk derecesinde geliştiği tek ülkedir. Bu nedenle İngiltere’de toplumsal devrimi hızlandırmak, Uluslararası Çalışanlar Derneği’nin (I. Enternasyonal’in, Y.K.) en önemli amacıdır. Bunu hızlandırabilmenin tek aracı, İrlanda’nın bağımsızlığını sağlamaktır. Bu nedenle Enternasyonal’in görevi İngiltere ile İrlanda arasındaki çelişkiyi öne çıkarmak ve her yerde açıkça İrlanda’nın yanında yer almaktır. İngiliz işçi sınıfında, İrlanda’nın ulusal kurtuluşunun kendileri için soyut bir adalet veya hümanist duygu sorunu olmayıp, kendi toplumsal kurtuluşları için birinci koşul olduğu bilincini yaratmak Londra’daki Genel Konsey’in özel görevidir.” (Marx, K., a.g.k., 1974, s.167-170; Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.43, s.475)

Ancak Birinci Enternasyonal böyle bir görevi yerine getirmediği gibi, sömürgelerin bağımsızlığı sorunuyla da hiç ilgilenmedi. (Belelyubsky, F.B. “The International Working-Class Movement and the Struggle Against Colonialism Prior to the Formation of the Comintern,” Ulyanovsky, R.A. (ed.), *The Comintern and the East*, Progress Publishers, Moscow, 1979, s.38)

Marx’ın İrlanda’ya ilişkin saptamaları önemlidir. Ancak “başka bir halkı baskı altına alan bir halk kendi zincirlerini döver” ifadesi yanlış anlaşılmalıdır. Emperyalizm, bir halkın başka bir halkı baskı altına almasını sağlayarak, burjuva demokrasininin yaşayabilmesini sağlamıştır. Emperyalist ülkelerde burjuva özgürlüklerin ana dayanaklarından biri sömürge/yarı-sömürge/yeni-sömürge ülkelerin halklarının “baskı altına alınması”dır.

Engels 1872 yılı ilkbaharında girdiği bir tartışmada, İrlanda’nın yaşadığı 700 yıllık baskının gözardı edilemeyeceğini belirttiikten sonra, bazı kesimlerin İrlandalı işçilerin bağımsızlık mücadelesinin reddedilmesi talebinin Enternasyonal’in ilkeleriyle ortak hiçbir yanının olmadığını söyledi. Şöyle dedi:

“Eğer fetheden ulusun üyeleri, fethettikleri ve hakimiyetleri altında tuttıkları ulustan, kendi milliyetlerini ve durumlarını unutmalarını, ulusal farklılıkları kenara atmalarını ve benzeri şeyleri isterlerse, bu, enternasyonalizm değildir; yapılan, onlara boyunduruğa boyun eğme vaazı vermekten ve fethedenin hakimiyetini enternasyonalizm örtüsü altında meşru kılma ve sürdürme çabasından başka bir şey değildir.” (Ponomarev, B.N. ve diğ., *The International Working-Class Movement, Problems of History and Theory, The Working-Class Movement in the Period of Transition to Imperialism (1871-1904)*, Vol. 2, Progress Publishers, Moskova, 1981, s.188)

Marx’ın 11 Şubat 1878 tarihinde Wilhelm Liebknecht’e yazdığı mektup, bu sürecin İngiliz işçi sınıfı üzerindeki etkisini özetlemektedir: “İngiliz işçi sınıfının ahlakı, 1848 yılından beri yaşanan çürüme döneminde, bir süreç içinde giderek daha da derin bir biçimde bozuldu ve (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) sonunda büyük Liberal Parti’nin, yani kapitalistlerin uşağının kuyruğu olmaktan başka bir şey olmadığı bir noktaya geldi.”

Engels, 12 Eylül 1882 tarihinde Kautsky’ye yazdığı mektupta da şunları belirtiyordu: “Bana, İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda ne düşündüklerini soruyorsun. Ne diyeyim, genel olarak politika konusunda düşündüklerinin tam olarak aynısını: Burjuvaların düşündüğünün aynısını. Burada işçilerin bir partisi yok; yalnızca Muhafazakarlar ve Liberal-Radikaller var; ve işçiler de, İngiltere’nin dünya piyasasındaki tekelinin ve sömürgelerin sağladığı ziyafetten keyifle pay alıyorlar.” (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 46, s.322)

Engels, aynı mektubunda, İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda İngiliz burjuvazisi ile aynı düşüncede olduğunu ayrıca şöyle belirtiyordu: Hindistan, Mısır ve diğer İngiliz sömürgelerinde İngiliz sermayeli işletmelerde çalışan ve İngiltere’ye geri gelen işçiler, “şovenist ve sosyal-emperyalist duyguların” yayılmasına katkıda bulunuyorlardı. Gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerdeki yatırımlarında çalışan İngiliz işçiler, yerli işçilerle kıyaslanmayacak kadar yüksek ücret alıyorlar ve büyük çoğunlukla, yerli işçilerle birlikte sermayeye karşı ortak bir tavra girmek yerine, İngiliz sermayedarlarının ve sömürgeci politikalarının yanında tavır takınıyorlardı.

İngiltere'nin dünya ticareti üzerindeki tekeli sona ererken, kapitalizmin tekeli aşamasına geçildi. İngiliz kapitalizmi geçmişte ticaretteki tekeli konumundan sağladığı ek geliri (tekel kârı veya süper kâr) bu kez sanayicilerin tekelleşmesi sayesinde sürdürdü ve İngiliz proletaryasını beslemeye devam etti. İngiltere'nin tekeli konumunun sona ermesi, kapitalizmin tekeli aşamasına geçilmesi nedeniyle, İngiliz işçi sınıfının umulan radikalleşmesine yol açmadı.